

Müasir gənclərin tərbiyəsinin psixoloji problemləri

Nuralı Zərbalı oğlu Çələbiyev

psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, “Qızıl qələm” mükafatı laureatı

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Şəki filialı

n.celebiev@mail.ru

Erkən gəmcilik fərdin ontogenezdə inkişafının ən əhəmiyyətli mərhələlərindən biridir. 15-18 yaşları əhatə edən bu yaş mərhələsi yaşlılıq və yetkinlik dövrünə real keçidin yekunu, yeniyetməlik dövründə özünü göstərən yeni psixi keyfiyyətlərin dolğunlaşması və tamamlanması ilə səciyyələnir. Böyük məktəb yaşı romantika, böyük coşğunluq, gənclik arzuları, öz qüvvəsini nə isə böyük işlərə həsr etmək, yaradıcı təşəbbüslərin genişlənməsi dövrüdür. Bu yaş dövrü şəxsiyyətin bir sıra xüsusiyyətlərin cilanlanması kimi qiymətləndirilir. Bu dövrdə gəncin fərdiyyəti, onun mənəvi və sosial siması formalaşır, ictimai fəaliyyətə maraq və şəxsi məsuliyyət hissi artır, **həyatda öz yerini tapmaq meyli** yaranır.

Erkən gənclik dövründə **yaşlılıq hissi güclənir, mənlik şüuru və əxlaqi şüurun** inkişafında yeni əlamətlər meydana çıxır. Böyük məktəblilərdə “susma çövcəyi” aradan qalxır, haqsızlığa qarşı barışmaz münasibət özünü göstərir. Onlar ailə şərəfinə, **milli heysiyyətə** hörmət bəsləyir, bu dəyərləri qorumağı özlərinə borc hesab edirlər.

İlk gənclik illərində məktəblilərin emosional sferasında əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verir. Onlarda həyatın insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrinə aid şəxsi əhəmiyyətli münasibətlərin dairəsi xeyli genişlənir. Əldə edilmiş təcrübə, öz **hisslərinin təqdim etmə qabiliyyətləri** gənclərin şəxsi həyatlarında baş vermiş bir sıra uğursuzluqları, xoşagəlməz halları “ağrısız”, dözümlü və səbrlə yaşamaq imkanı verir.

Böyük məktəblilərin təhrikedici qüvvələr ailəmində yüksək dərəcəli mənəvi tələbatlar- ünsiyyət, dostluq, yüksək biliyə və dünya görüşünə, başqaları üçün nümunəyə ətrafdakıların rəğbət və hörmətinə, sevgisinə sahib olmaq meylləri aktuallaşır. Gənclərin həyatında aydın perspektivlik cazibəli meydana çıxır, seçici münasibət yaranır. Böyük məktəbli yaşında əxlaqi hissələrin, norma və qaydaların, davranış prinsiplərin mənimsənilməsi prosesi güclənir. Yaşlılıq hissi əxlaqi şüur və

mənlik şüuru çüəyyəm inkişaf həddinə çatır, Gəmcələrin müstəqil həyata hazırlığının mühüm şərtinə çevrilir. Böyük məktəb yaşı dövründə gənclərdə milli mənlik şüuru təşəkkül tapır. Onların şüurunda **milli mənəviyyat, adət-ənənələr, milli əxlaqi və dini dəyərlər, yurda bağlılıq milli düşüncə tərz**i və s. kimi xüsusiyyətlər əks olunmağa başlayır. Gənclər etnik şüurun subyektinə, milli dil isə onların etnik süurunun daşıyıcısına çevrilir. Böyük məktəblinin etnik şüuru ona milli kimliyini müəyyən etməyə imkan yaradır. Milli özünüdərkətməsinə təkan verir. Coşub çağlayan romantik arzuları reallaşdırmaq, idman sahəsində qələbə qazanmaq, ali məktəbə daxil olmaq, əmək fəaliyyətinə başlamaq, ailə qurmaq və s. kimi daha dəyərli gənclik arzuları gənclərin fəallığının mənbəyi rolunda çıxış edir.

Müasir sivilizasiya, ictimai münasibətlərin xarakterində baş verən proseslər hal-hazırda dərin sosiodinamik və psixodinamik dəyişikliklərə gətirib çıxarmışdır. Gənclərin həyata baxışında, həyat hadisələrinə münasibətdə yeni yönəlişiklər, fəal mövqe yaranmışdır. Milli-mənəvi dəyərlərə, tarixi keçmişə, bu günə və gələcəyə münasibətin yeni perspektivləri diqqəti cəlb edir. Gənclərin psixologiyasında mütilik, qeyri-tənqidi itaətkarlıq kimi xüsusiyyətlər get-gedə aradan qalxır, cəsarət və tolerantlıq, vətənpərvərlik, demokratik baxışlar, vətəndaşlıq mövqeyi və mübarizlik güclənir.

Dövlət müstəqilliyi və suverenlik illərində böyüməkdə olan gənc nəslin sosial-mənəvi siması zənginləşmiş, fəal həyat mövqeyinin təsiri altında onlarda sosial fəallıq və mübarizlik ruhu yüksəlmişdir. Həyata açıq gözlə, pragmatik mövqedən yanaşan, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda fəal iştirak edən gəncliyimiz yüksək intellektual potensiala malik olmaqla respublikamızın ictimai, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni həyatının bütün sahələrində öz qüvvələrini sınaq, sahibkarlıq və mülkiyyətçilik vərdişlərinə yiyələnərək, şəxsi həyatlarını firavanlaşdırmaq üçün təşəbbüskarlıqla çalışırlar.

Dövlət müstəqilliyimizin əldə olunmasından sonra gənclərə diqqət və qayğı dövlət quruculuğunun ayrılmaz tərkib hissəsinə strateji priotetlərindən birinə çevrilmişdir.

Məlumdur ki, gənclik illəri şəxsiyyətin təşəkkülündə ən mühüm və məhsuldar dövrlərdən biridir. Bu dövr fərdin sosiallaşması, şəxsiyyət keyfiyyətlərinin davamı və sabit xarakter alması baxımından dəyərləndirməklə yanaşı, orqanizmin energetik imkanlarının, iş qabiliyyətlərinin, fiziki və intellektual yükə qarşı müqavimətin yüksək olması ilə də səciyyələnir.

Gənclik yaşı dövrü (15-25 yaşlar) romantika, böyük coşqunluq, bitib-tükənməyən gənclik arzuları, yaradıcı təşəbbüslərin artması, sərvət meyillərinin sabitləşməsi baxımından məhsuldar yaş dövrlərindən biridir. Bu yaş dövrü şəxsiyyətin intellektual, iradi, mənəvi-emosional aləmində yeni keyfiyyət dəyişikliklərinin, dinamik xüsusiyyətlərin nisbətən sabitləşməsi və davamı olması ilə də müşayiət olunur. Bu illərdə insanın qarşısında müstəqil həyatın yeni və geniş perspektivləri açılır.

Müasir Azərbaycan gəncliyinin dünyagörüşünün və əxlaqi şüurunun formalaşmasında kütləvi informasiya vasitələri daha böyük təsir imkanlarına malikdir. Həmin mənbələrdən informasiya qəbul edən gənclər mənəvi tələbatlarını təmin etmək üçün əlverişli imkanlar qazanı, internetə qoşularaq virtual dünyaya çıxış imkanı əldə edirlər.

Gənclik dövrünü əqidə və dünyagörüşünün formalaşması baxımından da ən səmərəli dövr kimi nəzərdən keçirmək olar. Geniş həcmli biliklərə yiyələnən gənclər malik olduqları çoxcəhətli məlumatları sistemə salmağa fəal sürətdə meyl edirlər. Onlar ümumiləşmiş nəzəri biliklərin, prinsip və qanunauyğunluqların öyrənilməsinə xüsusi maraq göstərir, nəzəri təfəkkür formalarına yiyələnir.

Gənclər özlərinin emosional aləminin zənginliyi, hisslərinin əxlaqi tərbiyəlilik səviyyəsinə görə yeniyetmələrdən xeyli irəli getmiş olurlar. Onlar həyat hadisələrinə münasibətlərini əxlaqi ölçülər baxımından müəyyən etməyi bacarırlar.

Müasir qloballaşma dövlətlərin, xalq və millətlərin inteqrasiya proseslərini daha da sürətləndirmişdir. Həmin proseslərin fonunda bəzən xalqımızın milli mənəviyyətinə zidd olan, xoşagəlməz yad təsirlərin gənclərin mühitinə daxil olması meyilləri, xüsusilə, fizioloji və psixoloji asılılıq yaradan maddələrdən istifadə, təadüfi cinsi əlaqədən yaranan xəstəliklərin təhlükəsi xeyli artmış, bir sıra

sahələrdə hətta böhranlı həddə çatmışdır. Həyata yüngül münasibət bəsləyən, dünyanı “beş gün” hesab edən bəzi gənclərdə müşahidə olunan mənəvi düşkünlük, əxlaqi deformasiya, hüquq pozuntuları, narkomaniya, QİŞS və yaşlı nəsilə ikrah hissələri doğuran digər əməllərə qarşı mübarizə, gənclər arasında maarifləndirici – tərbiyə işlərinə, onların sosial məşğulluğun artırılmasına xüsusi həssaslıqla yanaşmağın zəruriliyini ortaya qoyur.

Müasir gənclərin əksəriyyətinin daşdıqları moda kütləvi təlqin effektinə, ciddi və kifayət qədər davamlı ekspressiv çalarlara malik olduğuna görə, uşaq və yeniyetmələrdə güclü təəssürat və cəlbedicilik yaradır. Milli mentalitetə uyğun olmayan moda etalonlarının təsiri altında uşaq və yeniyetmələrdə gəncləri təqlid etmə istəkləri güclənir və bu ünsiyyət və davranış mədəniyyətinin formalaşmasına, şəxsiyyətlərarası seşmənin xarakterinə güclü təsir göstərir.

Bəzi gənclərin həyatında yabançı zövq və əyləncələrin, davranış normalarının müxtəlif təzahürləri onların cizli olaraq mövcud olan üstün əhvallarının təzahürü olduğuna və moda aludəçiliyinin kütləvi davranışının dinamik formalarına güclü təsir göstərdiyinə görə xüsusi narahatçılıq doğurur. Həyata istehlakçı münasibət bəsləyən bir çox gənclər daşdıqları moda ilə (geyim, saç düzümü, avtomobil, müxtəlif aksesuarlar, danışıqda ibarə və jarqonlar və s.) özlərinin müasirliyini başqalarına təqdim etməyə, ətrafdakıların diqqət mərkəzində olmağa çalışırlar.

Gənclərdə asudə vaxtların səmərəli təşkili onların təbii və mənəvi tələbatlarının ödənilməsinin mühüm və zəruri şərtidir. Belə imkanların genişliyinə baxmayaraq son illər bir çox gənclərdə incəsənətin klassik növlərinə - ədəbiyyat, kino, teatr, musiqi, təsviri incəsənət və s. maraq internet klublar, gecə barları və digər yüngül əyləncə yerləri ilə əvəz olunmuşdur. Belə gənclərin mənəvi həyatındakı əyintilərin aradan qaldırılması, onların sağlam cəmiyyətə inteqrasiya olunması məsələləri ciddi elmi təhlil tələb edir. Sağlam inkişafetdirici mühit vasitəsilə sağlam həyat tərzi normalarının kişik yaş dövründən başlayaraq uşaqların gündəlik həyat normasına çevirmək, əxlaqi əqidənin formalaşdırılması yolu ilə

müasir Azərbaycan gəncliyinin cəmiyyəti narahat edən problemlərin həllinə nail olmaq olar.

Ədəbiyyat

1. Кулюткин Ю. Что такое взрослость? // «Семья и школа». М., 1986, № 12, стр.19-21.
2. Новикова Е.Ю. Социально-психологический аспект отношения подростков к моде// «Вопросы психологии», М., 1989, №1, стр.121-128.
3. Панова М.Б. Психология растущего человека. М., «Творческий Центр», 2002.
4. Педагогическая психология. /Под ред. Н.В.Клюевой/ М., «Владос –пресс», 2003.
5. Çələbiyev N.Z. Uşaq psixologiyası. B., ADPU, 2005.
6. Qarayev Ə. Azərbaycanda mənəvi və psixi cəhətlərin sağlam, vətənpərvər gənc nəsil formalaşmışdır. // “Xalq” qəzeti, 1 fevral, 2004.

Açar sözlər: gənclik yaşı, fərdin sosiallaşması, dəyərlər sistemi, özünütəsdiq, sağlam düşüncə və həyat tərzi

Key words: youth agr, private social, the system of values, a health vay of living thought affirmation yourself.

Ключевые слова: молодёжный возраст, социализация индивида, система ценностей, самоутверждение, здоровое мышления и образ жизни.

Xülasə

Müasir gənclərin tərbiyəsinin psixoloji problemləri.

Məqalədə müasir qloballaşma şəraitində gənclərin psixologiyasında, xüsusilə, mənəvi simasında, düşüncə tərzində, yeni norma və standartla münasibətində təzahür edən xüsusiyyətlərin psixoloji təhlilindən bəhs olunur. Müəllif dəyərlər sisteminin sürətlə dəyişdiyi, xalq və millətlər arasında integrasiya proseslərinin dərinləşməsi şəraitində gənclərin təbii və mədəni təlabatlarının təmin edilməsi, sağlam düşüncə və həyat tərzinin formalaşdırılması zərurətindən bəhs etmişdir.

Summare

The characteristic and pychological problems of today's yourth.

This article deals with the analysis of psychological characteristics which appears in the relation of new norms and standards in the psychology of youth specially in their morality and a healthy Way of living and thought under the condition of Modern globalization.

Резюме

Психологические проблемы воспитания современной молодёжи.

В статье говорится о психологическом анализе качеств, находящихся свое отражение в новых нормативах и стандартах отношений в условиях современной глобализации в психологии молодёжи, в особенности, в нравственном облике, в образе мышления. Автор, в условиях интенсивных изменений системы ценностей, в условиях углубления интеграционного процесса между народами и нациями, повествует об обеспечении естественных и культурных потребностей молодёжи, о здоровом мышлении, о необходимости формирования образа жизни.